

A nemekre vonatkozó szóhasználat a finn anyanyelvi beszélők körében

PUKÁNSZKY Alexandra

Debreceni Egyetem, Nyelvtudományok Doktori Iskola
Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Intézet
alexandra.pukanszky@gmail.com

1. Bevezetés

A finn nyelv – a többi uráli nyelvcsaládba tartozó nyelvhez hasonlóan – nem ismeri a nyelvtani nemeket. A természetes nem kifejezése lexikai eszközökkel, képzőkkel, illetve elő- és utótagokkal lehetséges. Ezek használata és így a nemspecifikus nyelvhasználat azonban – a társadalmi változásokat követve – jelentős változásokon ment át az utóbbi évtizedekben. A legjellemzőbb változások a *-mies* végződésű, általános hímnemű foglalkozásnevek használatának jelentős csökkenése, a nemsemleges foglalkozásnevek arányának jelentős növekedése, valamint a nőkre utaló utótagok és képzők eltűnése, csökkenése voltak (ld. Baksa 2019, Pukánszky 2021, 2022, 2023).

Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy ezek a változások hogyan, milyen mértékben jelennek meg a beszélt nyelvben, a hétköznapi nyelvhasználat során. Ennek megismeréséhez egy kérdőíves élőnyelvi vizsgálatot végeztem. A kérdőív elsődleges célja egy olyan szóanyag összegyűjtése volt, amely segít képet alkotni a nemspecifikus és nemsemleges szavak (elsősorban foglalkozásnevek) valós, beszélt nyelvi használatáról. Mindemellett azt is szerettem volna megtudni, hogy a szakirodalom és az eddigi kutatások alapján azonosított konkrét változások (egyes nemspecifikus szavak eltűnése és más, nemsemleges alternatívák megjelenése) mennyire valósak, a hétköznapi nyelvhasználók mennyire érzik ezeket a szavakat elavultnak vagy – épp ellenkezőleg – természetesnek.

2. Vizsgálati módszer és eszközök

A kutatás során deduktív, kvantitatív és kvalitatív módszereket alkalmaztam. A vizsgálatban véletlenszerűen kiválasztott, 18 év feletti személyek ve-

hettek részt. A kérdőív online formában, a Google Űrlapok felületén keresztül került megosztásra. A kitöltők toborzása hólabda-módszerrel, a közösségi média segítségével történt. A résztvevőket még a kérdőív megkezdése előtt tájékoztattam a kutatás céljairól és az adatkezelés részleteiről. A kitöltők beleegyező nyilatkozattal igazolták a 18 év feletti életkorukat, a tájékoztatás megértését és elfogadását, továbbá az anonim adatkezeléshez való hozzájárulásukat. A kérdőív kitöltése átlagosan mintegy 20 percet vett igénybe.

A kérdőív három részből, valamint öt demográfiai kérdésből állt. Az első részben a kitöltők összesen 40, különböző foglalkozású személyekről készült képet láttak, ezeknél kellett megadniuk azokat a foglalkozásneveket, melyek szerintük a leginkább illenek a képen látott személyre (több választ is megadhattak). A képeket a Shutterstock stockfotómegosztó oldalról töltöttem le, ezek szabadon felhasználhatók, jogdíjmentesek. Összesen 20 foglalkozás szerepelt a vizsgálatban: autószerelő, ács, ápoló, bankár, bányász, építész, építőmunkás, informatikus, orvos, pék, pénztáros, pincér, postás, rendőr, takarító, tengerész, tudós, tűzoltó, villanyszerelő, vízszerelő. Minden foglalkozás esetén két kép szerepelt: egy férfit és egy nőt ábrázoló. A képek véletlenszerű sorrendben jelentek meg a kitöltőknek, megakadályozva ezáltal, hogy a sorrend befolyásolja az eredményeket. Mivel a feladat célja a szóanyag gyűjtése volt, nem volt jelentősége annak, hogy a válaszadók valóban eltalálták-e a képen szereplő foglalkozást.

A kérdőív második részében a vizsgálati személyeknek hétfokú Likert-skálán kellett értékelniük 20 szót aszerint, hogy mennyire találják természetellenesnek (1) vagy hétköznapiinak (7). A szavakat a szakirodalom és a korábbi kutatásaim alapján gyűjtöttem. A szavak fele nonszpecifikus, nemre utaló elemet tartalmazó szó volt (*miestappo, miespolvi, naistarkistaja, sairaaenhoitajatar, jokamies, tullimies, päämies, palvelijatar, maaherra, kylänmies*), míg a másik felét nemsemleges, több esetben újonnan létrehozott szavak alkották (*sähköasentaja, luottamushenkilö, varahenkilö, virkailija, puheenjohtaja, vanhempainvapaa, valtioneuppi, ihmisvoima, henkilöttyövuosi, esihenkilö*). A szavak véletlenszerű sorrendben jelentek meg a sorrend befolyásoló hatásának kiküszöbölése érdekében.

A kérdőív harmadik része az inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdöket vizsgálta. Annak érdekében, nehogy a válaszadók valódi ismeretek hiányában találmásra töltsék ki, a szakasz elején szerepelt az inkluzív, nemsemleges nyelvhasználat definíciója, valamint két kérdés a gendersemleges nyelvhasználattal kapcsolatos tudás meglétéről és mennyiségéről. Az attitűdöket állítások pontozásával vizsgáltam: összesen hat, az inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatos állítást kellett hétfokú Likert-skálán pontozniuk a kitöl-

tőknek aszerint, hogy mennyire értenek egyet azokkal (1 – egyáltalán nem értek egyet, 7 – teljes mértékben egyetértek).

A vizsgálatot öt demográfiai kérdés zárta, ezekben a következőkre voltam kíváncsi: nem, életkor, legmagasabb iskolai végzettség, lakóhely, anyanyelv.

Jelen cikkemben a kérdőív első részének eredményeit adom közre.

3. A kérdőívre adott válaszok

A kérdőívre összesen 728 kitöltés érkezett. Ebből kizártam az értékelhetetlen válaszokat, valamint a nem finn anyanyelvűek válaszait (az olyan többnyelvűek válaszai, akiknek a finn mellett más anyanyelve is van, bent maradtak), így összesen 712 válasz került elemzésre. A nagy mintaszám ellenére sajnálatos módon sem a nem, sem az iskolai végzettség szempontjából nem egyenletes a minta eloszlása, ugyanis a kitöltők közül 562 fő nő (78,9%) és 575 fő (80,7%) felsőfokú végzettséggel rendelkezik.

A minta életkor és lakóhely szerinti megoszlása lényegesen kiegyenlítettebb. A kitöltők átlagéletkora 49,6 év, a legfiatalabb kitöltő 18, a legidősebb pedig 80 éves. Az életkor sávok szerinti eloszlása a következő volt: 18–30 év között 8,2%, 31–45 év: 30,2%, 46–55 év: 27,8%, 56–65 év: 19%, 66 év fölött: 14%. A kutatásban résztvevők közül 227 fő Helsinkiben (31,9%), 266 fő (37,4%) 50 000 fő feletti lakosú városban, 119 fő (16,8%) 50 000 főnél kevesebb lakosú városban, 98 fő (13,8%) pedig vidéken él.

A kérdőívek kitöltésével igen jelentős mennyiségű szóanyag gyűlt össze, a 712 kitöltőtől a 20 férfit ábrázoló képhez összesen 830, a 20 nőt ábrázoló képhez pedig összesen 893 különböző válasz érkezett be. A szóanyag bemutatása során foglalkozásonként haladva elsőként táblázatba foglalva ismertetem a férfit és nőt ábrázoló képekre érkezett leggyakoribb (legalább 20 kitöltőnél előforduló) válaszokat, azok előfordulásának számával együtt. Ezután áttekintem a nemekre vonatkozó szóhasználat szempontjából releváns válaszokat is, valamint a szembeötlő eltéréseket, mintázatokat. Ezt követően összesítem a foglalkozásonként előforduló eltéréseket, azonosítom a tendenciákat és levonom a következtetéseket a teljes szóanyag alapján. A szövegben a zárójeles számok az egyes válaszok előfordulását jelzik, ahol mindkét nemre vonatkozó szám szerepel, ott minden esetben az első szám a férfi, a második pedig a női előfordulás. A nemekre egyértelműen utaló válaszokat dőlt betűvel szedtem. A foglalkozásokat betűrend szerint adom meg.

Autószerelő	db (férfi szereplő)	db (női szereplő)
(auto)mekaanikko	347	352
auto(n)asentaja	221	217
auto(n)korjaaja	88	88
asentaja	34	32

Az *automekaanikko* – *mekaanikko*, az *autoasentaja* – *autonasentaja*, valamint az *autokorjaaja* – *autonkorjaaja* szavakat összevontam (mindegyik jelentése 'autó + szerelő'), mivel a kutatás szempontjából nincs köztük releváns különbség. Annak ellenére, hogy ez egy tradicionálisan maszkulin foglalkozásnak tekinthető, szinte kizárólag nemsemleges válaszok érkeztek, melyek használata ugyanúgy oszlott meg a két nem között. A nemspecifikus *huoltomies* mindkét szereplőnél mindössze három-három alkalommal szerepelt.

Ács	db (férfi)	db (nő)
puuseppä	182	190
timpuri	126	136
rakentaja	113	126
<i>kirvesmies</i>	113	88
<i>rakennusmies</i>	103	73
rakennustyöntekijä	23	32
rakennustyöläinen	20	24

Az ács foglalkozásra érkezett két leggyakoribb válasz mindkét nem esetében a *puuseppä* ('fa + mester, kovács') és a *timpuri* (vö. sv. *timmerman*, ném. *Zimmermann*; SSA 3: 274) volt. A hét leggyakoribb válasz sorrendje mindkét nem esetén ugyanaz. Jelentős különbség ugyanakkor, hogy a *-mies* elemet tartalmazó szavak (*kirvesmies* 'fejsze + férfi', *rakennusmies* 'épület + férfi') lényegesen kevesebbszer szerepelnek nők esetén, mint férfiaknál (113 – 88 és 103 – 73). Ezzel szemben a nemsemleges alternatívák többször szerepelnek nők esetében. Női szereplőt ábrázoló kép esetén olyan nőnemű változatok is előfordultak, mint a *kirvesnainen* 'fejsze + nő' (3 db) vagy a *raksanainen* 'építkezés + nő' (1), illetve a nemsemleges *kirveshenkilö* 'fejsze + személy' (1).

Ápoló	db (férfi)	db (nő)
sairaanhoitaja	494	514
hoitaja	112	117
lääkäri	52	44

Viszonylag kevés különböző megoldás érkezett, ez a képek egyértelmű felismerhetőségére utal. A *lääkäri* 'orvos' esetében az eltérő előtagú, árnyalatnyi jelentéskülönbséggel rendelkező, de a nemek kifejezése szempontjából semleges szavakat összevontam, így a *lääkäri* mellett annak különböző változatait (*hammaslääkäri* 'fogorvos', *anestesiaalääkäri* 'altatóorvos', *lastenlääkäri* 'gyerekorvos') is ide számoltam. Mint látható, a nemek kifejezésében nem látható különbség, a kitöltők egyértelműen nemsemleges szavakat használtak. Az egyetlen érdekes különbség, hogy a férfi alakhoz valamivel több 'orvos' jelentésű válasz érkezett be, míg a női szereplőnél az 'ápoló' jelentésű szavak voltak enyhe többségben.

Bankár	db (férfi)	db (nő)
<i>virkamies</i>	109	43
<i>johtaja</i>	83	95
<i>liikemies</i>	67	6
<i>juristi</i>	66	84
<i>asianajaja</i>	46	63
<i>lakimies</i>	32	27
<i>poliitikko</i>	25	16
<i>bisnesmies</i>	24	3
<i>virkaileija</i>	23	30
<i>virkanainen</i>	0	30
<i>bisnesnainen</i>	0	22

A kitöltők sokféle választ adtak, igen sok foglalkozásnév felmerült (itt talán nem volt egyértelmű a kép). A férfit ábrázoló képnél a leggyakoribb válasz a férfira utaló elemet tartalmazó *virkamies* 'hivatal + férfi, hivatalnok', azonban a női szereplőnél lényegesen kevesebbszer szerepelt ez a szó (109 – 43), akárcsak a hasonlóképp nemspecifikus elemet tartalmazó *liikemies* 'üzlet + férfi, üzletember' (67 – 6), *lakimies* 'jog + férfi, jogász' (32 – 27), *bisnesmies* 'üzlet + férfi, üzletember' (24 – 3), *myyntimies* 'eladás + férfi, értékesítő' (11 – 5), *pukumies* 'ruha + férfi' (4 – 1). Az olyan nemsemleges foglalkozásnevek, mint a *johtaja* 'vezető' (83 – 95), *juristi* 'jogász' (66 – 84), *asianajaja* 'ügyész' (46 – 63) vagy *virkaileija* 'hivatalnok' (23 – 30) viszont a női szerep-

lónél voltak gyakoribbak. Ugyanez a helyzet a „nemsemlegessé tett” alakokkal is, pl. *bisneshenkilö* ’üzlet + személy’ (1 – 2), *esihenkilö* ’elő- + személy’ (2 – 3), *virkahenkilö* ’hivatal + személy’ (8 – 10). A női alaknál megjelentek emellett a nőre vonatkozó elemet tartalmazó szavak és a női párok: *virkanainen* ’hivatal + nő’ (30), *bisnesnainen* ’üzlet + nő, üzletasszony’ (22), *liikennainen* ’üzlet + nő, üzletasszony’ (21), *uranainen* ’karrier + nő’ (3), *salkkunainen* ’aktatáska + nő’ (2). Érdekesség, hogy a *poliitikko* ’politikus’ szó sokkal gyakrabban fordult elő a férfi szereplőnél (25 – 16), azonban a *ministeri* ’miniszter’ a női alaknál volt gyakoribb (6 – 15).

Bányász	db (férfi)	db (nő)
<i>kaivosmies</i>	262	214
<i>kaivostyöntekijä</i>	192	208
<i>kaivostyöläinen</i>	167	188
<i>mainari</i>	29	28

A szakirodalmi adatok szerint a *kaivosmies* ’bánya + férfi’ szó – a foglalkozás jellegzetesen maszkulin mivolta miatt – nemspecifikussága ellenére általánosan elfogadott és használt, megmaradt benne a *-mies* utótag. A kérdőíves adatok alapján valóban élő és gyakran használatos ez a foglalkozásnév, ugyanakkor az olyan nemsemleges alternatívákat, mint a *kaivostyöntekijä* ’bányász + dolgozó’ és *kaivostyöläinen* ’bányász + munkás’ összességében többször használták (262 – 359 és 214 – 396), különösen nőnemű szereplő esetén. Emellett a férfit ábrázoló képnél egy kicsit kevesebbszer használták az olyan, hímnemre utaló elemet tartalmazó szavakat, mint a *työmies* ’munka + férfi, munkás’ (5 – 3), *kaivostyömies* ’bánya + munka + férfi’ (6 – 3) vagy *kivityömies* ’kő + munka + férfi’ (2 – 0). A nemsemleges *kivihenkilö* ’kő + személy’ viszont eggyel többször fordult elő női szereplőnél (3 – 4). Figyelemreméltó a női szereplőnél a női nemre utaló elemet tartalmazó elemek megjelenése: *kaivosnainen* ’bánya + nő’ (5), *kaivostyönainen* ’bánya + munka + nő’ (1), sőt: *kaivosmiehetär* ’bánya + férfi + -nő’ (1).

Építész	db (férfi)	db (nő)
(rakennus)insinööri	365	356
arkkitehti	177	191
rakennusmestari	69	73
työnjohtaja	24	26

A *rakennusinsinööri* 'épület + mérnök' és *insinööri* 'mérnök' szavakat összevontam, mert a kutatás szempontjából nem releváns a köztük lévő különbség. Noha inkább maskulin foglalkozásnak tekinthető, nem volt számottevő eltérés a két nemre használt szavak között. Két kivételtől eltekintve csak nemsemleges szavak érkeztek be, ezek az *esimies* 'elő + férfi, vezető' (2 – 1) és a *virkamies* 'hivatal + férfi, hivatalnok' (1 – 1). Mindkét nem esetében volt példa a nemsemleges *esihenkilö* 'elő + személy' használatára is (1 – 1).

Építőmunkás	db (férfi)	db (nő)
muurari	290	293
<i>rakennusmies</i>	152	99
rakentaja	115	130
rakennustyöntekijä	48	60
rakennustyöläinen	20	32

A leggyakoribb válasz mindkét nem esetében a *muurari* 'kőműves' (vö. sv. *murare*, SSA 2: 159) volt, csaknem egyenlő számban. Jelentős eltérés látható azonban a nemspecifikus *rakennusmies* 'épület + férfi' használatában: női szereplőnél lényegesen kevesebb alkalommal használták (152 – 99), azokat inkább nemsemleges szavakkal nevezték meg: *rakentaja* 'építész' (115 – 130), *rakennustyöntekijä* 'épület + dolgozó' (48 – 60), *rakennustyöläinen* 'épület + munkás' (20 – 32). Ugyanez figyelhető meg a ritkábban megjelenő válaszoknál is: a nemspecifikus elemet tartalmazó szavakat többször használták a férfi szereplőre (*raksamies* 'építkezés + férfi' 8 – 5, *työmies* 'munka + férfi' 11 – 7), míg a nemsemleges alternatívákat inkább a női szereplőre (*rakennushenkilö* 'épület + személy' 2 – 4). A női alaknál megjelent a *rakennusnainen* 'épület + nő' nőnemű változat is (2).

Informatikus	db (férfi)	db (nő)
fyysikko	140	165
tutkija	120	124
opettaja	105	112
nörtti	51	44
asiantuntija	34	33
insinööri	34	36

A válaszok megosztottsága és sokfélesége arra utal, hogy ez a kép nehezen volt felismerhető. A leggyakoribb válasz mindkét nemnél a *fyysikko* 'fizikus' lett, a nőknél kicsit többször (140 – 165). Gyakori válasz volt még mindkét

nemnél a *tutkija* 'kutató' és az *opettaja* 'tanár', emellett számottevő alkalommal írták a kitöltők a szlengben használatos *nörtti* 'kocka(fej), stréber', az *asiantuntija* 'szakértő' és az *insinööri* 'mérnök' válaszokat is. Mindkét nemnél egyenlő arányban szerepelt a nemsemleges *tukihenkilö* 'támogatás + személy', míg a nemspecifikus elemet tartalmazó *tiedemies* 'tudomány + férfi' lényegesen kevesebbszer szerepelt a női szereplőnél (32 – 21), náluk azonban megjelent a *tiedenainen* 'tudomány + nő' alak is (8). Egy-egy alkalommal szerepeltek a *miesopettaja* 'férfi + tanár' és *naisopettaja* 'nő + tanár' szavak is.

Orvos	db (férfi)	db (nő)
lääkäri	699	694

A válaszadók túlnyomó többsége a *lääkäri* 'orvos' szót használta nemtől függetlenül (az eltérő előtagú, árnyalatnyi jelentéskülönbséggel bíró, de a nemek szempontjából irreleváns szavakat összevontam, pl. *yleislääkäri* 'általános orvos', *sisätautilääkäri* 'belgyógyász'). Az egyetlen érdekes eltérés, hogy az *ylilääkäri* 'főorvos' szó kizárólag a férfi alaknál szerepelt kétszer, a nőinél egyszer sem. A *mieslääkäri* 'férfi + orvos' és *naislääkäri* 'nő + orvos' nemspecifikus alakok egy-egy alkalommal szerepeltek. A *sairaanhoitaja* 'beteg-GEN + ápoló' szó háromszor bukkant fel a férfi és ötször a női szereplőnél.

Pék	db (férfi)	db (nő)
leipuri	688	686

Itt is kevés különböző válasz érkezett be, csaknem az összes kitöltő ugyanazt a szót (*leipuri*) használta. Nemek szerinti megkülönböztetés a két kép között nem volt. Néhány alkalommal használták a *kokki* 'szakács' szót is, a női alaknál valamivel gyakrabban (14 – 19).

Pénztáros	db (férfi)	db (nő)
(kassa)myyjä	219	217
(kaupan) kassa	121	124
kassatyöntekijä	97	101
kassahenkilö	46	39
kassanhoitaja	24	21
asiakaspalvelija	21	20

Sok különféle válasz érkezett be, ezek azonban mind ugyanarra a foglalkozásra vonatkoznak (azaz a képen szereplő foglalkozás egyértelmű volt, a

megnevezése azonban kevésbé). Az összesítés során a *kassamyyjä* 'kassa/pénztáros + eladó' és *myyjä* 'eladó', illetve a *kaupan kassa* 'bolt-GEN + pénztáros' és *kassa* 'pénztáros' szavakat összevontam, mivel megkülönböztetésük a kutatás szempontjából nem releváns. A leggyakoribb válaszok mind nemsemlegesek, nagyjából egyenlő arányban használták őket mindkét nemre. Néhány alkalommal ugyanakkor megjelentek a nemre vonatkozó elemet tartalmazó válaszok is, elsősorban a női szereplőnél: *kassaneiti* 'kassa + kisasszony' (11), *kassatäiti* 'kassa + néni' (3), *kassatyttö* 'kassa + lány' (1), *myyjätär* 'eladó + -nő' (1). A férfi szereplőnél csupán a *kassasetä* 'kassa + bácsi' (2) és a *kassapoika* 'kassa + fiú' (1) szavak jelentek meg.

Pincér	db (férfi)	db (nő)
tarjoilija	538	597
hovimestari	131	62
sommelier	42	44

A legtöbb kitöltő nemtől függetlenül a nemsemleges *tarjoilija* 'pincér' szót használta. Emellett sokan használták a *hovimestari* 'főpincér' (szó szerint 'udvar + mester') szót, ez lényegesen többször jelent meg a férfi szereplőnél. Ennek oka lehet, hogy eredetileg 'komornyik' jelentésben használták, ezt a tisztséget férfi töltötte be. Nagyjából egyenlő arányban szerepelt mindkét nemnél a *sommelier* 'italos pincér' és a *viinuri* 'boros pincér' (11 – 12). Női szereplő esetében néhány alkalommal megjelent a nemspecifikus *tarjoilijatar* 'pincérnő' szó is (10). Kifejezetten férfira vonatkozót szó mindössze egyetlen alkalommal adtak meg: *miespalvelija* 'férfi + szolgáló'.

Postás	db (férfi)	db (nő)
postinjakaja	255	251
postinkantaja	221	238
postiljooni / posteljooni	187	183
postimies	49	31

A beérkező válaszok alapján egyértelműen felismerhető volt a kép alapján a postás foglalkozás is, ugyanakkor több nemsemleges szinonima is érkezett válaszként: a *postinjakaja* 'posta-GEN + osztó' és *postinkantaja* 'posta-GEN + hordó, szállító' szavakat nagyjából ugyanolyan gyakran használták, mindkét nem esetében egyenlő arányban. A harmadik leggyakoribb válasznak két változatát is megadták a kitöltők: *postiljooni* vagy *posteljooni*. Ezeket az összesítés során összevontam, mert a kutatás szempontjából nem releváns

köztük különbséget tenni. Mindkét alak párhuzamosan létezik, ám régiesnek számítanak, a francia *postillion* 'postás' szó átvételei svéd közvetítéssel (vö. sv. *postiljon*, SSA 2: 380). A korábban nagyon elterjedt, nemre vonatkozó elemet tartalmazó *postimies* 'posta + férfi' szót viszonylag kevés alkalommal írták a válaszadók, lényegesen többször férfira, mint nőre vonatkozóan (49 – 31). A nemsemleges *postihenkilö* 'posta + személy' alternatívát mindössze egy-egy alkalommal használták mindkét nemnél.

Rendőr	db (férfi)	db (nő)
poliisi	681	675

Ez a foglalkozás nem csupán egyértelműen felismerhető volt, de a beérkező válaszok sem mutatnak nagy változatosságot: a kitöltők néhány kivételtől eltekintve mind a *poliisi* szót használták. Mindkét nemnél megjelent a *poliisimies* 'rendőr + férfi' szó is két-két alkalommal, továbbá a *tullivirkamies* 'vámhivatalnok' (szó szerint 'vám + hivatal + férfi') egy-egy alkalommal. A férfi szereplőnél előfordult két alkalommal a *tullimies* 'vámhivatalnok' (szó szerint 'vám + férfi') is. A nemsemleges *tullivirkailija* 'vám + hivatalnok' férfi szereplőnél öt, nőinél hat ízben jelent meg.

Takarító	db (férfi)	db (nő)
siivooja	236	250
kiinteistöhoitaja	82	88
<i>talonmies</i>	78	56
siistijä	66	75
(kadun)lakaisija	63	60
<i>huoltomies</i>	53	30

Leggyakoribb válaszként a nemsemleges *siivooja* 'takarító' érkezett be. A férfira utaló nemspecifikus elemet tartalmazó szavak használata gyakoribb volt a férfi szereplőnél: *talonmies* 'ház-GEN + férfi, házmester, gondnok' (78 – 56), *huoltomies* 'karbantartás + férfi, karbantartó' (53 – 30), *laitosmies* 'részleg + férfi, karbantartó' (2 – 1), *työmies* 'munka + férfi, munkás' (2 – 1). A női alaknál ugyanakkor a nemsemleges változatok fordultak elő többször, pl. *siivooja* 'takarító' 236 – 250, *kiintesistöjohtaja* 'ingatlankezelő' 82 – 88, *siistijä* 'takarító' 66 – 75, *huoltohenkilö* 'karbantartás + személy' 3 – 6, *laitoshenkilö* 'részleg + személy' 0 – 1. Emellett egy-egy alkalommal megjelentek „nőneműsített” változatok is: *talonmiehen vaimo* 'a házmester felesége', *talonmiehetär* 'ház-GEN + férfi + -nő'.

Tengerész	db (férfi)	db (nő)
(meri)kapteeni	596	604
<i>merimies</i>	45	47
<i>perämies</i>	24	20
purseri	20	23

Habár a tengerész foglalkozás tradicionálisan maszkulinnak tekinthető, nem volt jelentős eltérés a nemek jelölésében. A leggyakoribb válaszok a *kapteeni* 'kapitány' és a *merikapteeni* 'tenger + kapitány, hajóskapitány' voltak, ezeket összevontam, mivel releváns jelentésbeli különbség nincs közöttük. Lényegesen kevesebb alkalommal, ám számottevő mennyiségben érkezett be a *merimies* 'tenger + férfi, tengerész' válasz, érdekes módon a női szereplőnél kicsit több alkalommal (45 – 47). Az ugyancsak férfira vonatkozó elemet tartalmazó *perämies* 'hajótat + férfi, kormányos' és *pursimies* 'hajó + férfi, hajómester' válasz a férfi alaknál, a nemsemleges *purseri* 'tengerésztiszt' pedig a női alaknál jelent meg valamivel többször (24 – 20, 2 – 1 és 20 – 23). Megjelent a válaszok között a *risteilyisäntä* 'tengeri út + házigazda' (4) és női párja, a *risteilyemäntä* 'tengeri út + háziasszony' is. A nemsemleges *merihenkilö* 'tenger + személy' mindkét nemnél egy-egy alkalommal szerepelt.

Tudós	db (férfi)	db (nő)
kemisti	407	402
tutkija	151	153
laborantti	128	143
<i>tiedemies</i>	30	12

A három leggyakoribb válasz nemsemleges volt: *kemisti* 'vegész', *tutkija* 'kutató' és *laborantti* 'laboráns'. Egyértelműen látható, hogy a férfira utaló nemspecifikus elemet tartalmazó *tiedemies* 'tudomány + férfi, tudós' lényegesen kevesebbszer szerepelt a női alak esetében, ezzel szemben a nemsemleges *tutkija* (151 – 153), *laborantti* (128 – 143), *tieteilijä* 'tudós' (12 – 15) és *tiedehenkilö* 'tudomány + személy' (0 – 1) a női szereplőnél bukkantak fel valamivel többször. A női alaknál megjelent a *tiedenainen* 'tudomány + nő' női pár is két alkalommal.

Tűzoltó	db (férfi)	db (nő)
<i>palomies</i>	455	399
(palo)pelastaja	234	255

A tűzoltó tipikusan férfias foglalkozás, ez a szóhasználatban is megjelenik: a leggyakoribb válasz a férfira utaló elemet tartalmazó *palomies* 'tűz + férfi', azonban női szereplőnél lényegesen kevesebb alkalommal adták meg ezt a választ (455 – 399). A nemsemleges *pelastaja* '(meg)mentő' és *palopelastaja* 'tűz + (meg)mentő' (ezeket az elemzés során összevontam) azonban valamivel gyakrabban szerepelt a nőt ábrázoló képnél (234 – 255). Ugyanez a helyzet a szintén nemsemleges *pelastustyöntekijä* '(meg)mentés + dolgozó' (9 – 14) és *palohenkilö* 'tűz + személy' (6 – 11) esetében. Érdekes módon azonban a szintén nemsemleges *pelastushenkilö* '(meg)mentés + személy' a férfi szereplőt nevezi meg eggyel több alkalommal (14 – 13). Mindezek mellett a nőt ábrázoló képnél megjelentek az olyan nőnemű változatok, mint a *palonainen* 'tűz + nő' (8), *palomiesnainen* 'tűz + férfi + nő' (1) és *naispalomies* 'nő + tűz + férfi' (1).

Villanyszerelő	db (férfi)	db (nő)
sähköasentaja	359	397
sähkömies	279	228
sähköari	27	33

A leggyakoribb válasz a nemsemleges *sähköasentaja* 'villany + szerelő' volt mindkét nem esetében, ám a női szereplőnél nagyobb arányban fordult elő (359 – 397). Ezzel szemben a *-mies* elemet tartalmazó nemspecifikus *sähkömies* 'villany + férfi' a férfi szereplőnél fordult elő többször (279 – 228), hasonlóképpen a többi férfira utaló elemet tartalmazó foglalkozásnévhez: *huoltomies* 'karbantartás + férfi' (13 – 11), *talonmies* 'ház-GEN + férfi' (7 – 4), *remonttimies* 'renoválás + férfi' (1 – 0), *korjausmies* 'javítás + férfi' (1 – 0). A női szereplőnél néhány alkalommal megjelentek a női elemet tartalmazó párok is: *sähkönainen* 'villany + nő' (4), *remonttinainen* 'felújítás + nő' (1).

Vízvezeték-szerelő	db (férfi)	db (nő)
putkimies	404	349
putkiasentaja	169	191
LVI-asentaja ¹	57	64
putkari	18	22

A férfira utaló elemet tartalmazó *putkimies* 'cső + férfi' fordult elő legtöbbször, noha a nőknél számottevően kevesebbszer szerepelt (404 – 349). A

¹ Az *LVI* rövidítés a *lämpö, vesi, ilmanvaihto* 'fűtés, víz, szellőztetés' szavak kezdőbetűiből.

nemsemleges változatok ezzel szemben a női szereplőnél fordultak elő gyakrabban: *putkiasentaja* 'cső + szerelő' (169 – 191), *LVI-amentaja* (57 – 64), *putkari* (18 – 22), *putkihenkilö* 'cső + személy' (3 – 6), *huoltohenkilö* 'karbantartás + személy' (0 – 6), *putkityöntekijä* 'cső + dolgozó' (1 – 4). A női szereplőnél emellett megjelent a nőre utaló elemet tartalmazó *putkinainen* 'cső + nő' (6) is. A férfira utaló elemet tartalmazó *huoltomies* 'karbantartás + férfi' és *talonmies* 'ház-GEN + férfi' szavak mindkét nemnél ugyanannyi alkalommal fordultak elő (18 és 8).

4. Összefoglalás

A fenti adatok alapján számos következtetés vonható le a természetes nem hétköznapi szóhasználatban való megjelenéséről.

Az előnyelv kérdőíves vizsgálata során bebizonyosodott, hogy az inkluzív nyelvhasználati törekvések valóban egyértelműen tetten érhetők a hétköznapi nyelvhasználatban. A húsz foglalkozásnál összesen 83 „leggyakoribb szó” szerepelt, azaz ennyi válasz fordult elő legalább húsz alkalommal valamelyik nemnél. Ebből a 83 válaszból mindössze 17 tartalmaz férfira utaló elemet, 64 nemsemleges, kettő pedig nőre utaló elemet tartalmaz.

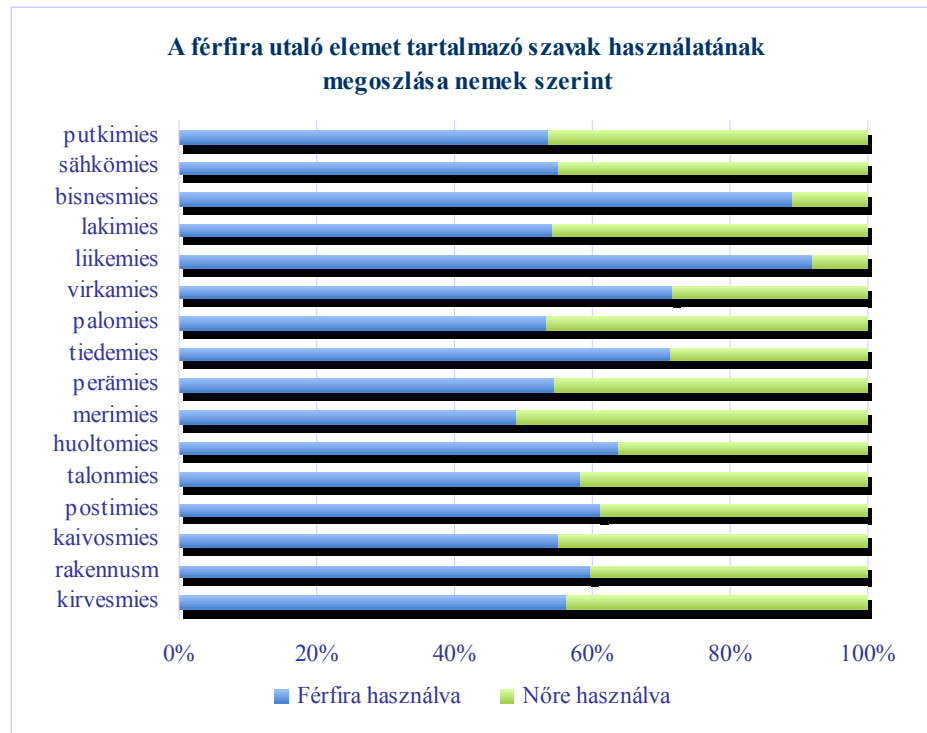
Az egyik legjelentősebb változás a *-mies* utótagú foglalkozásnevek helyett a nemsemleges alternatívák előnyben részesítése, különösen nőkre vonatkozóan (pl. *palomies* ~ *palopelastaja*, *kaivosmies* ~ *kaivostyöntekijä*, *sähkömies* ~ *sähköasentaja*, *postimies* ~ *postinjakaja* / *postinkantaja*). Ugyanakkor bizonyos – jellemzően hagyományosan maszkulin – foglalkozásoknál a köznyelvben továbbra is gyakori nemspecifikus alak használata (pl. *merimies*, *kaivosmies*, *kirvesmies*, *rakennusmies*, *sähkömies*, *putkimies*).²

A húsz foglalkozásból kilenc esetében (autószerelő, ápoló, építész, informatikus, orvos, pénztáros, pék, pincér, rendőr) a leggyakoribb válaszok között egyáltalán nem szerepelt *-mies* végződésű foglalkozásnév. A másik 11 közül csupán négy alkalommal volt *-mies* elemet tartalmazó szó a leggyakoribb válasz (bányász – *kaivosmies*, tűzoltó – *palomies*, bankár – *virkamies*, vízvezeték-szerelő – *putkimies*).

Megfigyelhető – és a kutatás szempontjából nagyon fontos – az is, hogy a *-mies* végű foglalkozásnevek számottevően gyakrabban szerepelnek férfi szereplőre, mint nőre vonatkoztatva. Ugyanakkor a nőkre inkább használták

² A *-mies* háttérbe szorulása írott szövegekben is egyértelműen megjelenik, a hivatalos foglalkozásnév-jegyzékekben (Engelberg 2018: 86), a szótárakban (Mantila 1998, Maticcsák 2001 stb.), a bibliafordításokban és a mesék fordításaikban egyaránt (Baksa 2019, Pukánszky 2022, 2023).

a beszélők a nemsemleges alternatívákat ezek helyett: a 64 leggyakoribb nemsemleges válaszból 43 többször fordult elő a női szereplőnél. Ez Tiilikä (2020) álláspontját támasztja alá a jelentéselhalványulás elméletével (Rydman 2021) szemben: ha valóban teljesen elhalványult volna a *-mies* utótag férfira utaló jelentése, akkor nem lenne különbség használatukban férfi és női szereplő esetén. Ezzel szemben a beszélők a férfi utótagú foglalkozásneveket kevésbé érzik megfelelőnek nőre vonatkozva. Ugyanezt erősíti az is, hogy a női szereplőknél megfigyelhető a női elemet tartalmazó párok megjelenése (pl. *kirvesnainen, kaivosnainen, rakennusnainen, tiedenainen, palonainen, bisnesnainen, sähkönainen, putkinainen*), valamint a furcsa és esetlennek ható nőnemű alakok létrehozására irányuló próbálkozások is, pl. *kaivosmiehetär* 'bánya + férfi + -nő', *talonmiehetär* 'ház-GEN + férfi + -nő', *palomiesnainen* 'tűz + férfi + nő', *naispalomies* 'nő + tűz + férfi'. Ezek ugyanis azt mutatják, hogy a beszélők szükségesnek érzik a hímnemre utaló, nem megfelelőnek érzett alakok helyett a nőnemre utaló, nőkre jobban vonatkozó alakok használatát.

Mindemellett gyakoriak voltak az olyan, inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatos ajánlásokban (Európai Unió Tanácsa 2018; Suomen kielen lautakunta 2007) szereplő nemsemleges alternatívák, melyeket a hímnemre utaló utótagot tartalmazó foglalkozásnevek kiváltására hoztak létre, pl. *kaivostyöntekijä* 'bányász', *postinjakaja* 'postás', *postinkantaja* 'postás', *palopelastaja* 'tűzoltó', *virikailija* 'hivatalnok', *sähköasentaja* 'villanyszerelő', *putkiasentaja* 'vízvezeték-szerelő', *LVI-asentaja* 'vízvezeték-szerelő'.

Ezek elterjedtsége azt mutatja, hogy az inkluzív nyelvhasználat irányába történő elmozdulás nemcsak elméleti szinten létező jelenség, hanem a hétköznapi nyelvhasználatban is erősen megmutatkozik. Ezt támasztja alá továbbá az is, hogy meglehetősen ritkán fordultak elő a nemsemleges foglalkozásnevekhez kapcsolt nemre vonatkozó elemek (pl. *miesopettaja*, *naisopettaja*, *myyjätär*, *tarjoilijatar*), azaz a kitöltők az esetek többségében nem érezték szükségesnek a képen szereplők nemének kifejezését. Ez szintén illeszkedik a befogadó nyelvhasználatot szorgalmazó ajánlásokhoz.³

Irodalom

- BAKSA ALEXANDRA 2019: A nyelvtani nemek a finn bibliafordításokban. *Folia Uralica Debreceniensia* 26: 5–17.
- ENGELBERG, MILA 2018: Miehiä ja naisihmisiä – suomen kielen seksismi ja sen purkaminen. *Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan julkaisu* 18. Helsinki.
- Európai Parlament 2018: Sukupuolineutraali kielenkäyttö Euroopan parlamentissa. https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187097/GNL_Guidelines_FI-original.pdf
- Európai Unió Tanácsa 2018: Osallistava viestintä neuvoston pääsihteeristöstä. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cef4a4cd-91cb-11eb-b85c-01aa75ed71a1>
- MANTILA, HARRI 1998: Jätäkät ja jässikät, don juanit ja gentlemannit eli Perussanakirjan mieskuva. In: Heikkinen, Vesa – Mantila, Harri – Varis, M. (toim.): *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- MATICSÁK SÁNDOR 2001: A nemek hiánya a magyarban és a finnben. *Specimina Fennica* 10. *Kaukovertailuja* 3: 85–101. Szombathely.
- PUKÁNSZKY ALEXANDRA 2018: A nemekre vonatkozó szóhasználat a finnben és a magyarban. *Folia Uralica Debreceniensia* 25: 177–198.
- PUKÁNSZKY ALEXANDRA 2021: Inkluzív nyelvhasználat és nyelvi változások a finn genderkifejezésekben. *Folia Uralica Debreceniensia* 28: 277–288.

³ Egy korábbi kutatásomban (Pukánszky 2018: 192) hasonló eredményre jutottam: a finn válaszadók a magyarokhoz képest sokkal ritkábban jelölték a nemeket, inkább nemsemleges megnevezéseket használtak, pl. *tyyppi*, *kaveri*, *vanhus*.

- PUKÁNSZKY ALEXANDRA 2022: A természetes nem (sexus) jelölése a Grimm-mesék finn fordításaiban. In: Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.), A nyelvtörténeti kutatások legújabb eredményei XI. Szegedi Tudományegyetem, Szeged. 351–359.
- PUKÁNSZKY ALEXANDRA 2023: A természetes nem (sexus) jelölése a Grimm-mesék finn fordításaiban II. *Folia Uralica Debreceniensia* 30: 203–222.
- RYDMAN, W. 2021: Kielipelejä. Wille Rydman Blog. https://www.willerydman.fi/blogi/2021/7/14/kielipelej?fbclid=IwAR01iyiMowwh0uyjp3JRzimVxR_Hrq1a3fjOizR-jWoqwlRAPuvRTEcwlxk
- Suomen kielen lautakunta 2007: Suomen kielen lautakunnan suositus sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämiseksi. *Kielikello*, 4/2007. <https://www.kielikello.fi/-/suomenkielen-lautakunnan-suositus-sukupuolineutraalin-kielenkayton-edistamiseksi>
- SSA 2 = Itkonen, Erkki – Kulonen, Ulla-Maija (toim.): Suomen sanojen alkuperä 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki, 1995.
- TIILILÄ, ULLA 2020: Asiallinen, selkeä ja ymmärrettävä kieli palvelee myös tasa-arvoa. *Kielikello* 3/2020. <https://www.kielikello.fi/-/asiallinen-selkea-ja-ymmarrettava-kielipalvelee-myos-tasa-arvoa>

*

Gender-related vocabulary among native Finnish speakers

In recent decades, a significant shift towards gender neutrality has been observed in the Finnish language (as well). The study examined the vocabulary and gender-related elements of native Finnish speakers using a questionnaire. The responses received clearly confirm the rise of gender-neutral, inclusive language use. The use of gender-neutral alternatives instead of occupational names with the suffix *-mies* is particularly striking, especially when referring to women (e.g. *palomies* ~ *palopelastaja*, *sähkömies* ~ *sähköasentaja*). Although forms with the suffix *-mies* are still common in the case of certain – usually strongly masculine – occupations (e.g. *kaivosmies*, *kirvesmies*), these are used significantly less often for women, and instead, gender-neutral alternatives or the creation of feminine pairs (e.g. *kirvesnainen*, *kaivosnainen naispalomies*). When using gender-neutral forms, respondents did not feel the need to express gender, and gender-referring elements associated with them rarely appeared (e.g. *naisopettaja*, *myyjätär*). Based on all this, the spread of inclusive language use is not only a phenomenon that exists in theory but is also widespread in everyday language use.

Keywords: Finnish language, gender-related elements, questionnaire

ALEXANDRA PUKÁNSZKY